

dostat do pozice nadřazeného účastníka. Výjimkou jsou ustálené zdvořilostní fráze a repliky, např. *vstupte, odložte si, posadte se* aj., nebo různé ustálené konstrukce vybízející k jídlu, nabízející pohoštění apod., např. *poslužte si, berte si, vezměte si ještě kousek* atd. Imperativ zde má platnost vyzvouou či pobízející a jeho užití tedy nevyvolává žádné negativní pocity. V komunikaci rodičů s dětmi se však velmi často objevují repliky vyjadřující skutečný rozkaz, např. *sedni si pořádně, zastrč si tu košili, vylez už konečně z ty postele, vypucuj si ty zuby pořádně, umej nádobí, napiš si všechny ukoly, ustel si postel, vem si čisté ponožky, zavři ty dveře, vypni tu televizi* apod., či zákaz, např. *přestaň si hrát s tou lžící, nestrkej ten nůž do pusy, neutírej si nos do rukávu, nemluv s plnou pusou, netvař se tak hloupě, nechod sem v těch špinavejch botách, nevrtej se tak v tom jídle* atd. Často se objevuje i tzv. opakovaný imperativ, který znamená ještě intenzivnější pobídku či rozkaz, např. *tak děláme, děláme! jedem, jedem! tak jez, jez!* apod. Užívání imperativu přímo ve funkci rozkazu či zákazu bývá v komunikaci rodičů s dětmi velmi časté, zatímco v jiných typech komunikace (s výjimkou vojenského prostředí) se skutečných rozkazů vyskytuje poměrně málo. Mluvčí (rodič) užitím takovéhoto rozkazovacího replik úmyslně vyjadřuje své nadřazené postavení vůči dítěti. Časté je rovněž užívání speciálních „analytických“ forem imperativu, které jsou projevem snahy nahradit imperativní formu jinými formami. Tyto formy mohou signalizovat některé druhy výzev (rozkazů, zákazů) jednoznačněji (podrobněji viz Grepl — Karlík, 1986, s. 66—81), např. v tomto typu komunikace se poměrně často vyskytuje spojení imperativního tvaru slovesa koukat + infinitivu, např. *koukej mazat, koukej něco dělat, koukej okamžitě zmizet, koukej to mít snědený, koukej se nezmazat (nezmáčet), koukej se jít učít, koukej přijít domů včas* apod., rovněž spojení typu *(ne)opovaž(te) se*, příp. *chraň(te) se* + infinitiv je zde velice běžné, např. *vopovaž se přijít domů zase jako prase, nevopovaž se přinyst domů další pětku, nevopovaž se mě eště jednou ptát na takovou hloupost, vopovaž se tu svačinu vyhodit, chraň se nepřijít, jak sme se dohodli, chraň se tam eště jednou vlízt* (do místnosti s hracími automaty) aj. Dále se často setkáváme s transpozicí imperativní formy slovesa do druhé osoby indikativu prezentu, a to především ve spojení s částicí *at*, např. *at už to máš snědeny, at přijdeš včas, at to tu máš uklizený, než přijde táta, at pěkně pozdravíš, at babičku zas nezlobíš* aj., poměrně časté je též užívání trpné podoby s významem rezultativním v opisném imperativu s *at*, např. *at je ten úkol napsanej, at už je to nádobí umytý, at je to tu uklizeno, at sou ty boty čisty* atd. Rovněž běžná je transpozice indikativu futura do funkce imperativní, např. *uklidíš si pokoj, vyluxuješ koberec, umeješ si krk, napišeš si úkol, budeš se učít* aj. Zákaz bývá často vyjadřován také pomocí záporné částice *ne*, spojky *aby* a slovesa v préteritu, např. *ne abys zas dostal pětku, ne aby tě napadlo tam jít, ne abys při-*

šel pozdě, ne aby ses zmazal, ne abys tam chodil aj. V komunikaci s dětmi se setkáváme také s rozkazovacími větami, kde jsou slovesa v infinitivním tvaru, např. *vstávat! zhasnout a spát! mlčet! jíst! dělat! nemluvit! nespát!* aj. nebo mohou mít rozkazovací věty podobu eliptických výrazů, např. *rychle! ticho! a ven z postele! ruce!* (matka upozorňovala dítě, aby si šlo umýt ruce) aj. Takovéto typy rozkazovacích vět plní funkci kategorického nebo naléhavého rozkazu, příp. zákazu a mají velice blízko k vojenským povelům. Na první pohled je z nich patrná autoritativní (mocenská) pozice mluvčího, tedy nadřazené postavení rodiče vůči dítěti. Po vyslovení takovéhoto rozkazovací vět zpravidla neočekáváme verbální reakci (některé možnosti verbální reakce na imperativní repliky uvádí Mullerová, 1983, s. 38), ale především reakci neverbální — tedy očekáváme, že dítě udělá, či naopak přestane dělat to, co mu říkáme.

Nadměrným užíváním rozkazovacích vět tedy neposkytujeme možnost k dialogu, ba někdy tuto možnost přímo odmítáme, viz např. *udělej to a bez řeči, to nádobí umeješ a nebudeme vo tom dál diskutovat, piš a už ani slovo, tu televizi okamžitě vypneš a nehodlám se vo tom dál bavit, jez a už nechci nic slyšet* apod., ale zároveň potlačujeme rozvoj dětské osobnosti. Jestliže se výchova omezí na pouhé přikazování, rozkazování a zakazování, může to ohrozit zdravý vývoj dítěte. V dítěti, které jen stále něco musí či nesmí, tlumíme totiž jeho vlastní přirozený projev, potlačujeme jeho spontaneitu, brzdíme a omezujeme aktivitu, bráníme osobní iniciativě a nahrazujeme ji jen slepými návyky. Zbavujeme tak dítě odvahy ptát se a diskutovat a tím si ujašňovat své požadavky a své postoje k ostatním lidem. Z dítěte pak bud vyroste zakřivený, ušlápnutý člověk bez vlastního názoru, zvyklý podřizovat se příkazům druhých nebo si naopak osvojí tento způsob komunikace natolik, že jej pak uplatňuje při styku s ostatními lidmi.

V závěru svého příspěvku bych se chtěla vrátit k otázce, kterou jsem si položila v názvu. Snažme se, aby komunikace mezi námi rodiči a našimi dětmi byla skutečným dialogem, tj. splňovala dva základní požadavky, a to, že dialog mezi sebou vedou alespoň dva účastníci a že dialog je založen na tom, že se účastníci *střídají* v rolích mluvčího a posluchače. Snažme se vždycky s dítětem (a před dítětem) mluvit tak, jak si přejeme, aby jednou samo mluvilo. Rozvíjejme jeho komunikační schopnost tím, že s ním budeme hodně mluvit, že jeho chuť k mluvení budeme podporovat trpělivým odpovídáním na všechny jeho otázky. Vyvarujme se ironie, jízlivosti, zesměšňování, neustálého kritizování nedostatků, ale též nadměrného užívání rozkazů, příkazů a zákazů, zvláště takových, které mají povahu vojenských povelů. Poskytněme dítěti od narození nenásilnou výchovu správné řeči v harmonickém prostředí, dostatek podnětů a možností vést s námi skutečný dialog.